

*Сиротюк В. Д.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто можливості формування екологічної компетентності учнів у процесі навчання фізики. Розкрито сутність поняття “екологічні цінності” та з’ясовано можливості фізики у процесі формування екологічних цінностей учнів.

Ключові слова: аксіологічний підхід, екологічна компетентність, екологічні цінності.

Нинішня екологічна ситуація у багатьох країнах світу та Україні зокрема характеризується як критична. У зв’язку з цим, суспільство висуває потребу у компетентній особистості, яка на основі самостійного критичного мислення і відповідальності буде готовою і здатною не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи їх вирішення, а й попереджати виникнення останніх. Такі якості притаманні екологічно компетентній особистості.

Провідна і найважливіша роль в екологічній освіті і вихованні молоді відводиться школі. Перехід школи на нові показники якості освіти (компетентності) вимагає відповідних змін як у методиці викладання шкільних предметів так і в підходах до оцінювання навчальних досягнень учнів. Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти регламентовано формування компетентностей учнів однією із яких є екологічна [3].

Під “*екологічною компетентністю*” ми розуміємо інтегрований результат навчання учнів, пов’язаний із набуттям ними системи знань, умінь та ціннісних орієнтацій особистості у сфері екологічної діяльності, які формуються, передусім, завдяки опануванню змісту предметів екологічного спрямування серед яких значиме місце займає фізика [7].

Виходячи із визначення поняття “екологічна компетентність” у її структурі виділяють когнітивний, діяльнісний, особистісний компоненти [7].

Ціннісна складова в структурі екологічної компетентності входить до складу особистісного компоненту екологічної компетентності. Її формування вимагає від учителя спеціальних знань і вмінь щодо застосування аксіологічного підходу, як такого, що розкриває шляхи утворення цінностей людини, у тому числі й екологічних.

Як стверджує О. Сухомлинська [9], у градації цінностей, екологічні цінності природи, навколишнього середовища, в якому ми живемо, займають мало не останнє місце. Тому проблема формування ціннісного ставлення молоді до природи розглядається психолого-педагогічною наукою як одна із найбільш пріоритетних.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей застосування аксіологічного підходу в навчанні фізики з метою формування екологічної компетентності учнів.

Досягнення мети обумовило необхідність розв’язання наступних завдань:

- встановити зв’язок між цінностями та екологічною компетентністю учня;
- з’ясувати сутність поняття “екологічні цінності” та виділити ті, які необхідні для

формування екологічної компетентності учнів основної школи;

– визначити механізм формування екологічних цінностей;

– з'ясувати можливості фізики у формуванні екологічних цінностей учнів основної школи.

Аналіз методичної літератури [1; 2; 4; 5] з проблеми застосування аксіологічного підходу до формування екологічної компетентності школярів засвідчив, що ціннісна складова розглядається ними в якості однієї з основних складових частин ядра зазначеної компетентності.

Категорія “цінність” є одним з ключових понять філософії, соціології, психології, педагогіки. У філософському контексті цінність – це “термін, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного” [10; 11].

Аналіз наукових джерел [6; 9; 12; 13] стосовно поняття “цінності” показав, що більшість науковців **цінності** розуміють як специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їх позитивне або негативне значення для людини і суспільства (благо, добро, зло, чудове і потворне, що втілюються в явищах суспільного життя або природи).

Тобто, цінністю можна вважати все те, що може цінувати особистість, що є для неї значущим і важливим [8]. Ціннісні критерії переносять проблеми вибору напрямку дії людини в моральну площину [8]. Вони виконують роль основи при виборі потреб, інтересів, переживань, цілей, засобів їх реалізації, результатів діяльності і тих умов, за яких здійснюється вибір.

У зв'язку з цим актуальним для нас є з'ясування поняття “**екологічної цінності**” як спонукальної та спрямовуючої сили мотиву екологічної діяльності суб'єкта (учня).

Розкриваючи місце екологічних цінностей в системі екологічного виховання, Є. Копилець [6] визначає “екологічні цінності” як об'єкти довкілля в межах соціального буття людини, що є першорядно значущими для існування людини й людства, вищі суспільної свідомості, які відображають ідеал екологічно доцільної взаємодії людства з навколишнім середовищем і засоби наближення до нього, а також відповідна діяльність, до якої їх залучено.

Зважаючи на широту визначення поняття “екологічні цінності” останні будемо розглядати як неодмінну складову й інструмент формування екологічної компетентності, що вказує напрями конструктивного вирішення екологічних проблем.

На думку Л. Юрченко [15] основою виникнення екологічних цінностей є незадоволення і потреба, а самі екологічні цінності вона поділяє на абстрактні і конкретні. Абстрактні екологічні цінності орієнтують, а конкретні регулюють поведінку суб'єкта.

В. Шарко, розглядаючи проблему формування цінностей учнів у навчанні фізики, пропонує вчителям дотримуватись поділу цінностей на загальнолюдські, громадянські та цінності особистого життя. Вона звертає увагу на те, що цінність набуває спонукальної сили мотиву діяльності лише тоді, коли вона стала об'єктом потреби особистості, тобто за умови спрацювання механізму інтеріоризації – процесу переведення культурних цінностей у внутрішній світ особистості. У випадку, коли цінність-потреба стала моментом внутрішнього існування, учень може чітко сформулювати цілі власної діяльності, знайти ефективні засоби їх реалізації, здійснити своєчасний контроль, оцінку і коректування своїх дій [13, с. 18].

А. Гагарін [2] та Д. Єрмаков [4] екологічні цінності розподіляють наступним чином:

1) соціоприродні, пов'язані з діяльністю людини у взаємодії дії з природою. До них відносять:

– еколого-моральні, сутність яких пов'язана із розумінням природи як цінності, необхідністю дбайливого ставлення до природи, турботливого ставлення до живих організмів, екологічного імперативу та безпеки життя; необхідності обмеження забруднення довкілля;

– еколого-гуманістичні, які пов'язані з усвідомленням людини як цінності, та цінностей здоров'я, з розумінням природи як об'єкту пізнання та важливості дотримання гармонії з природою;

– еколого-естетичні, які пов'язані зі сприйняттям краси природи, виразності форм живих організмів, ландшафтів, звуків, фарб природи та ін.;

2) суб'єктивні цінності, що освоюються кожною людиною в процесі збагачення і осмислення та індивідуального досвіду в процесі екологічної діяльності. До їх складу вчені включають:

– цінності існування в природі – любов до природи, готовність розуміти навколишній природний світ, доброта, співчуття, милосердя, безпека, благополуччя;

– цінності, орієнтовані на визначення життєвої стратегії - активна життєва позиція (в цивільній, професійній, сімейній, дозвіллевій та інших сферах) стосовно екологічної діяльності);

– цінності, орієнтовані на фізичний та духовний стан особистості (духовну і фізичну єдність з природою; хороше здоров'я людини, її близьких і оточуючих; зовнішня краса і привабливість; насолода красою і неповторністю природи);

– цінності практичної екологічної діяльності – економія природних ресурсів, підтримання чистоти і порядку в місці проживання, догляд за рослинами і тваринами та ін.

М. Кисельов [5], на перший план екологічних цінностей виносить цінності життя як пошук шляхів та засобів виживання людства за умов прогресуючого погіршення екологічної та соціальної ситуації.

Екологічна цінність, як і будь-яка інша цінність має свій механізм формування, який закладається у тому, що під впливом власних потреб особистості виникають мотиви, стимули, які усвідомлюються у вигляді інтересів. Стійкий інтерес сприяє розвитку спрямованості особистості на певний вид діяльності, що забезпечує виникнення емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів (понять, явищ, рис характеру тощо) [10].

Як зазначає В. Шарко “механізм засвоєння цінностей враховує їх особливості, але в усіх випадках має будуватися на технології, що органічно поєднує в собі методи формування суспільної свідомості (інформування, коментування, узагальнення, переконання) і методи залучення до соціально-культурної діяльності, шляхом якої знання перетворюються на переконання, норми та принципи поведінки” [12]. На думку науковця, позитивні емоції (у тому числі й екологічного характеру) можуть бути викликані розв'язаною задачею, вдало виконаним цікавим дослідом, спостереженням природних явищ і поясненням їх суті з точки зору фізики та ін.. Інший шлях формування цінностей особистості – це розкриття практичної значущості знань у житті людини, а також залучення учнів до дискусійної діяльності. До вправ з розвитку ціннісної сфери учнів учена відносить: завдання з визначення ціннісного потенціалу навчального матеріалу, наведеного в підручнику; завдання на пошук додаткової інформації практичного, історичного, екологічного характеру до конкретних тем, яка має можливість позитивно впливати на формування загальнолюдських і національних цінностей; завдання дискусійного характеру, що дають змогу обґрунтувати різні точки зору щодо вчинків учених та підвнести учнів до усвідомлення істинних цінностей в житті людини [12].

У якості засобу формування гуманістичних цінностей учнів Р. Щербаков [14] запропонував методику використання культурно збагаченого курсу фізики. Як зазначає науковець “культурна цінність знань виявляється для учнів особистісно значущою, якщо під час навчання реалізуються такі основні напрями в розкритті цінностей науки, як: фізика як наука та наукові знання; вплив фізики на інші галузі людської діяльності; фізика як специфічний вид творчої діяльності” [14].

Екологічна компетентність формується і розвивається на міжпредметному рівні. Міжпредметні зв'язки як засіб формування цінностей учнів у процесі вивчення фізики у

своєму дослідженню також розглядає Н. Бурцева [1].

Так як екологічна компетентність формується у процесі вивчення фізики, то важливо продемонструвати учням можливості використання знань з цього предмету для розв'язання екологічних проблем, особистісно значущих для учнів (застосування фізичних законів у побуті, техніці, оцінка впливу різних абіотичних факторів на організм тощо).

Серед видів організації навчальної діяльності, що забезпечують формування ціннісного ставлення до природи та людини як живої істоти, пріоритетного значення для нас набувають ті, які:

– стимулюють учнів до постійного поповнення знань про довкілля (ділові, або сюжетно-рольові ігри, веб-квести, конкурси, конференції, семінари, доповіді, диспути, вікторини, форуми тощо);

– сприяють формуванню творчого мислення школярів, умінню передбачати можливі наслідки природо перетворювальної діяльності людини (бесіди, спостереження, досліді тощо);

– забезпечують розвиток дослідницьких умінь, умінь приймати екологодоцільні рішення, самостійно накопичувати нові знання (досліді, лабораторно-дослідницькі роботи, екологічні проекти, участь у МАН);

– залучають школярів до практичної природоохоронної діяльності (реклами, плакати, акції, листівки тощо).

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку про те, що застосування аксіологічного підходу в навчанні учнів фізики забезпечує формування цінностей, що входять до структури екологічної компетентності учнів.

З'ясовано сутність поняття “*екологічні цінності*” як неодмінної складової й інструменту формування екологічної компетентності, що вказує напрями конструктивного вирішення екологічних проблем.

Виділено перелік екологічних цінностей, що входять до особистісного компонента екологічної компетентності та методику їх формування через зміст навчального матеріалу, технології навчання, види організації навчальної діяльності учнів, вплив на емоційну сферу дитини.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні особливостей формування особистісного компоненту екологічної компетентності та розробці відповідних методичних рекомендацій для вчителів.

Використана література:

1. Бурцева Н. М. Межпредметные связи как средство формирования ценностного отношения учащихся к физическим знаниям : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Бурцева Наталья Михайловна; [Рос. гос. пед. ун-т им. А.И.Герцена]. – СПб., : 2001. – 18 с.
2. Гагарин А. В. Экологическая компетентность личности: психолого-акмеологическое исследование / [А. В. Гагарин]. – М. : Издательство РУДН, 2011. - 160 с.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
4. Ермаков Д. С. Формирование экологической компетентности учащихся / Д. С. Ермаков. – М. : МИОО, 2009. – 180 с.
5. Кисельов М. М. Національне буття серед екологічних реалій / М. М. Кисельов, Ф. М. Канак. – К. : Тандем, 2000. – 320 с.
6. Копилець Є. В. До проблеми виховання екологічних ціннісних орієнтацій школярів у процесі вивчення географії / Є. В. Копилець // Збірник наукових праць. — Випуск 18. – Харків, 2013. – С. 87-90.
7. Куриленко Н. В. Поняття про екологічну компетентність її структуру та умови формування у процесі навчання фізики учнів основної школи / Н. В. Куриленко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 3. Фізика і математика у вищій і середній школі : зб. наукових праць. – К. :НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 12. – С.30-38.
8. Подласый И. П. Педагогика: новый курс: учеб. для студ. высш. учеб. заведений: в 2 кн. – М. :

- Гуманит. изд. центр "ВЛАДОС", 2001. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 650 с.
9. Сухомлинська О. Рефлексії про генезу духовності в контексті виховання: на шляху до синтезу парадигм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.library.udpu.org.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2005/2005_1.pdf
 10. Філософія : підручник / за заг. ред. М. І. Горлача, В. Г. Кременя, В. К. Рибалка. – Х. : Консум, 2000. – 672 с.
 11. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2. вид. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
 12. Шарко В. Д. Аксиологічний аспект методичної підготовки вчителя фізики / В. Д. Шарко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2007. – Вип. 9. – С. 207-214.
 13. Шарко В. Д. Методологічні засади сучасного уроку : посібник для студентів, керівників шкіл, вчителів, працівників післядипломної освіти.- Херсон: Вид-во ХНТУ, 2009 - С. 16-23.
 14. Щербаков Р. Н. Теоретические основы формирования у учащихся гуманистических ценностей (на материале обучения физике) : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Роберт Николаевич Щербаков. – М., 2000. – 417 с.
 15. Юрченко Л. І. Екологічні цінності в структурі екологічної свідомості й культури / Л. І. Юрченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_78/Jurchenko.pdf

Сиротюк В. Д. Формирование экологической компетентности школьников как методическая проблема.

В статье рассмотрены возможности формирования экологической компетентности учащихся в процессе обучения физики. Раскрыта сущность понятия "экологические ценности. Выявлены возможности физики в процессе формирования экологических ценностей учащихся.

Ключевые слова: *аксиологический подход, экологическая компетентность, экологические ценности.*

Sirotiuk V. D. Formation of environmental competences students as methodological problems.

The article discusses the possibility of the formation of environmental competence of students in learning physics. The essence of the concept of "environmental values" and found out the physics capabilities in shaping environmental values of students.

Keywords: *axiological approach, environmental competence and environmental values.*

УДК 371.72

**Асланлы М. И.
Бакинский государственный университет**

МЫСЛИТЕЛЬ М. Ф. АХУНДОВ О ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА

М. Ф. Ахундов сыграл выдающуюся роль в развитии общественно-политической, философской и художественной мысли Азербайджана в XIX веке. В его творчестве и широкой просветительской деятельности, наряду с другими прогрессивными идеями о будущем народа, важнейшее место занимают и вопросы физической культуры и здоровья.

Ключевые слова: *М. Ф. Ахундов, азербайджанская литература, здоровье человека, педагогика.*

Все многостороннее творчество и богатое педагогическое наследие великого мыслителя М. Ф. Ахундова пронизаны духом призыва к улучшению физического воспитания народа, укреплению здоровья и овладению основами военных знаний. В своих произведениях он с восхищением говорит о древних национальных формах спорта азербайджанского народа, особенно о таком виде, как национальная борьба.

Еще в одной из своих первых пьес – "Приключения визиря Лянкяранского ханства", Ахундов словами визиря, который хвастает высоким мастерством борьбы на ковре,